

5 Väkivaltarikokset ja alkoholi

Martti Lehti & Reino Sirén

Väkivaltarikollisuus ja alkoholi liittyvät läheisesti toisiinsa. Pääosa pahoinpitelyrikoksiin ja henkirikoksiin syylistyvistä tekee tekonsa alkoholin vaikutuksen alaisena ja rikokset tehdään usein alkoholin nauttimistilanteissa. Seuraavassa tarkastellaan alkoholin tai muiden päihteiden vaikutuksen alaisena olleiden määrää ja osuutta väkivaltarikoksissa.

Seuraavat erittelyt perustuvat poliisitilaston ja henkirikollisuuden seuranta-järjestelmän¹ tietoihin siitä, kuinka moni selvitettyyn rikokseen syylliseksi epäilty oli tekohetkellä alkoholin tai muun päihteen vaikutuksen alaisena. Muu päihde viittaa huumeisiin ja lääkkeisiin. Muun päihteen vaikutuksen alaisina olleet sisältävät myös tekijät, jotka olivat tekohetkellä sekä alkoholin että muun päihteen vaikutuksen alaisina. Ilmaisun selkeyden vuoksi käytämme tilastokategoriasta ”muu päihde” myös lyhyttä ilmausta ”huume”.

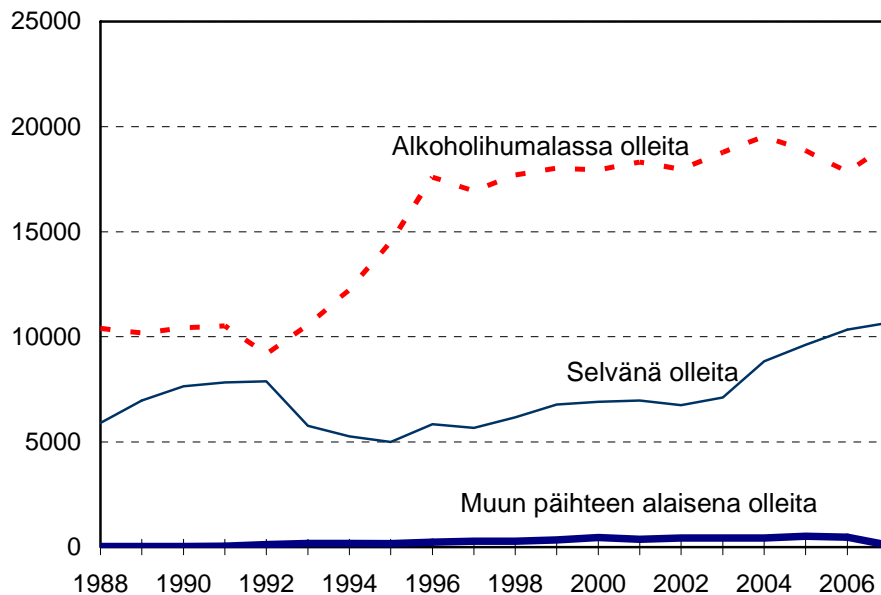
Havaintoja arvioitaessa on syytä muistaa, että vuosittain syylliseksi epäiltyjen joukko ei koostu eri henkilöistä, vaan samat henkilöt voivat useita rikoksia tekemällä esiintyä useita kertoja syylliseksi epäiltynä. Epäiltyjen päihtymistilaa koskevat tiedot nojaavat viime kädessä poliisien kentällä tekemiin havaintoihin.

Tässä esitettäviin tietoihin pätevät myös ne varaukset, jotka koskevat poliisin tietoon tulleen rikollisuuden tilastoja yleensä: teot, jotka eivät tule lainkaan poliisin tietoon, jäävät tarkastelujen ulkopuolelle. Varsinkin lievässä väkivallassa piilorikollisuuden osuus kokonaisrikollisuudesta on suuri. Piilorikollisuustutkimuksen perusteella tiedetään myös, että päihtyneenä tehdyistä väkivallanteoista tulee suurempi osa poliisin tietoon kuin selvänä tehdyistä teoista (Kivivuori 2005b, 44–45). Toisin sanoen: selvänä tehdyssä väkivallassa piilorikollisuus on suurempaa kuin päihtyneenä tehdyssä väkivallassa. Tämä tarkoittaa sitä, että poliisitilaston alkoholitiedot todennäköisesti jonkin verran liioittelevat alkoholin osuutta ainakin lievässä väkivallassa.

¹ Henkirikollisuuden seuranta-järjestelmä on Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen, Poliisiammattikorkeakoulun ja sisäasiainministeriön poliisiosaston vuonna 2002 perustama kuolemaan johtaneen väkivallan seuranta-järjestelmä, ks. www.optula.om.fi/42882.htm.

Päihtyneenä tehdyt väkivaltarikokset 1988–2007

Pahoinpitelyrikokset. Alkoholihumalassa tekohetkellä olleiden pahoinpitelyrikoksesta epäiltyjen määrä kasvoi voimakkaasti vuosina 1994–1996, jonka jälkeen tilanne vakiintui uudelle tasolle. Humalassa olleiden epäiltyjen määrä lähes kaksinkertaistui. Muun päihteen vaikutuksen alaisena olleiden tekijöiden määrä on pysynyt alhaisena.

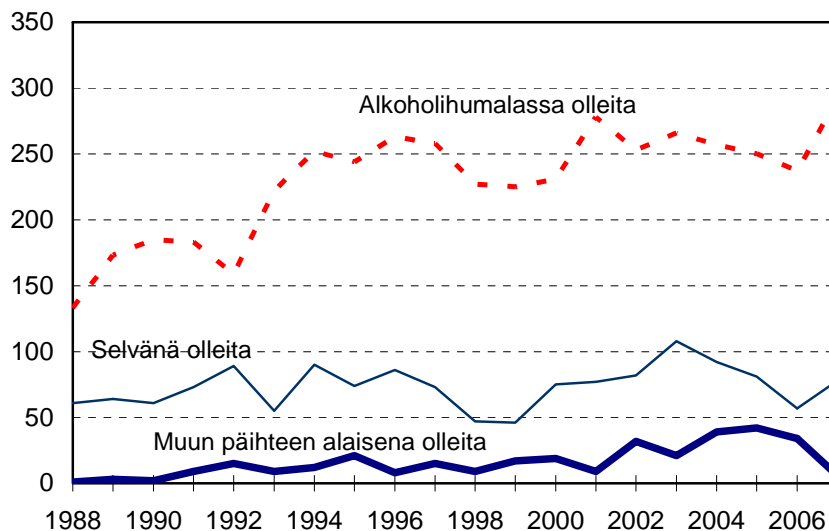
Kuvio 110 Päihteet pahoinpitelyrikosten tekoilanteissa: selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäillyt 1988–2007

Samoina vuosina alkoholin tilastoitu kulutus eli anniskelu- ja vähittäismyynti pysyi jokseenkin ennallaan. Sen sijaan tilastoimaton alkoholin kulutus nousi verraten voimakkaasti. Muutos johtui lähinnä Virosta ja Venäjältä tuodun turistialkoholin kulutuksen kolminkertaistumisesta (Päihdetilastollinen vuosikirja 1998). Tilastoimattoman alkoholinkulutuksen määrän ja luonteen vaikutusta pahoinpitelyrikollisuuteen ei ole tässä mahdollista tarkemmin arvioida. Todetakoon kuitenkin, että alkoholin vaikutuksen alaisena olleiden epäiltyjen määrä nousi ajankohtana, jolloin tilastoimaton kulutus kasvoi voimakkaasti.

Tilastoidussa pahoinpitelyrikollisuudessa tapahtui mainitulla ajanjaksolla muitakin merkittäviä muutoksia. Esimerkiksi epäiltyjen määrä rikosta kohti nousi olennaisesti (ks. kuvio 28 luvussa II.A.3). Tämä johtui todennäköisesti siirtymistä atk-pohjaiseen rikosilmoitusjärjestelmään. Sama tekijä voi osin selittää myös alkoholin vaikutuksen alaisena olleiden epäiltyjen määrän kasvua tilastoissa.

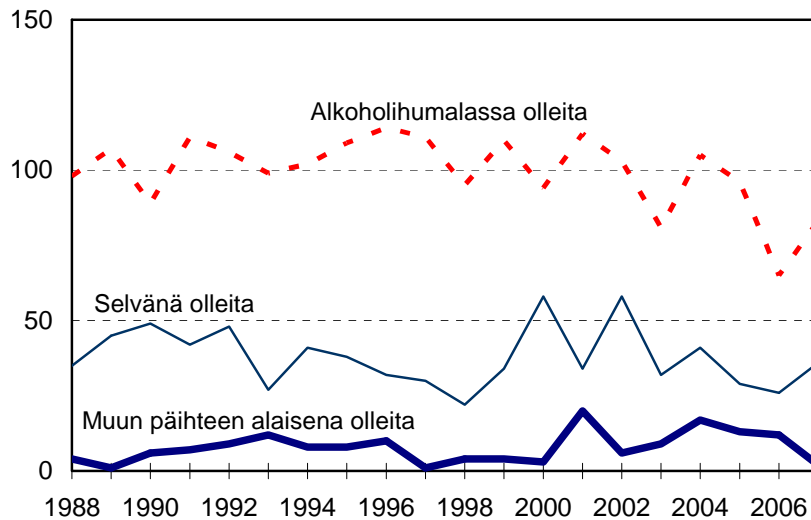
Vuonna 2007 pahoinpitelyrikoksissa alkoholihumalassa olleiden epäiltyjen määrä pysyi edellisvuoteen nähden ennallaan. Alkoholin kulutuksen kasvusta huolimatta ainakaan tilastoidussa rikollisuudessa päihtyneiden tekemien pahoinpitelyrikosten määrä ei ole lisääntynyt nopeammin kuin muun pahoinpitelyrikollisuuden. Pahoinpitelyrikollisuuden kasvu ei siten ole tilastojen valossa ollut suoraan yhdistettävissä kulutuksen kasvuun. Osin tätä selittää se, että lievemässä pahoinpitelyrikollisuudessa viime vuosien kasvu on johtunut huomattavalta osin ilmoitus- ja ilmoituskynnyksen madaltumisesta ja piilorikollisuuden vähentymisestä.

Henkirikoksen yritysten kohdalla viime vuosikymmenten kehitys muistuttaa verraten paljon pahoinpitelyrikosten kehitystä (kuvio 111). Henkirikosten yrityksissä näkyy tosin myös huumeiden tai lääkkeiden vaikutuksen alaisina olleiden määrän selvää kasvua kuluvan vuosikymmenen aikana.

Kuvio 111 Päihteet henkirikosten yritysten tekoilanteissa: selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäilty 1988–2007

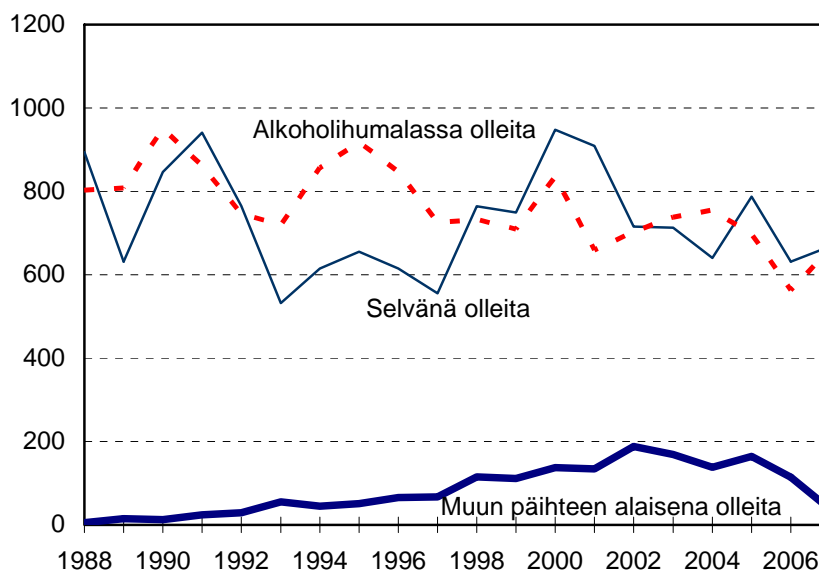
Murhat, tapot ja surmat. Kuolemaan johtavissa väkivaltarikoksissa alkoholihumalassa toimineiden syyllisten määrä on pysynyt verraten vakaana 1990-luvun alun jälkeen (kuvio 112). 1990-luvulta alkaen syyllisten joukossa on ollut myös pienekö määrä huumeiden vaikutuksen alaisena olleita.

Kuvio 112 Päihteet murhien, tappojen ja surmien tekoilanteissa: selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäilty 1988–2007

Huumeiden tai lääkkeiden vaikutuksen alaisena olleiden henkirikosten tekijöiden absoluuttiset määrät ovat olleet verraten alhaisia. Poikkeuksellisen korkea lukema on vuodelta 2001, jolloin 20 tappoon, murhaan tai surmaan syylliseksi epäiltyä oli muun päihteen vaikutuksen alaisia tekohetkellä. Näistä kuusi kirjattiin Orivedellä. Toiseksi korkein lukema on vuodelta 1993, jolloin 12 epäiltyä oli huumeiden vaikutuksen alaisena, näistä seitsemän Kotkassa. Havainnot osoittavat, että paikallisilla, yksittäisillä tapauksilla on lukuihin suuri vaikutus.

Henkirikosten osalta on henkirikollisuuden seurantajärjestelmästä ollut vuodesta 2002 alkaen saatavissa poliisitilastoa tarkempia tietoja rikososaapuolten päihteen käytöstä. Järjestelmän mukaan vuosina 2002–2006 henkirikoksesta epäillyistä 80 prosenttia oli ollut tekohetkellä alkoholihumalassa ja 21 prosenttia muun päihteen vaikutuksen alaisena (joko yhdessä alkoholin kanssa tai ilman), poliisitilasto antaa vastaaviksi osuuksiksi 68 prosenttia ja kahdeksan prosenttia. Poliisitilaston tiedot ilmoittavat siten ainakin henkirikosten osalta päihtyneiden osuuden syylliseksi epäillyistä olennaisesti henkirikostietokantaa alhaisempana, erityisen suuri ero on muiden päihteen kuin alkoholin vaikutuksen alaisena olevien osuuksissa.

Kuvio 113 Päihteet ryöstöririkosten tekoilanteissa: selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäilty 1988–2007

Ryöstöririkokset. Alkoholin vaikutuksen alaisena ryöstön tehneiden määrä näyttäisi vähentyneen kahden viime vuosikymmenen aikana (kuvio 113). Selvänä teon tehneiden määrissä näkyy kaksi nousujaksoa: toisaalta 1980- ja 1990-lukujen taite, toisaalta vuodet 1998–2000.

Ryöstöririkosten kohdalla muun päihteen vaikutuksen alaisina olleiden määrä on tasaisesti kasvanut, mikä heijastanee niin sanottua toista huumeaaltoa (Hakkarainen & Metso 2001). Huumeriippuvaiselle henkilölle ryöstö on rikoslajina houkutteleva, koska mahdollinen saalis on usein rahaa tai helposti muutettavissa rahaksi (Kinnunen 2001, 18).

Kuitenkin alkoholihumalassa ryöstön tehneiden määrä on edelleen moninkertainen verrattuna muiden päihteiden alaisena teon tehneiden määrään.

Päihtyneiden osuus syylliseksi epäillyistä 1980–2007

Taulukossa 49 on tarkasteltu sitä, kuinka suuri osa eri väkivaltarikoksiin syylliseksi epäillyistä on tekohetkellä ollut alkoholin tai muiden päihteiden (huumeen tai huumaavan lääkkeen) vaikutuksen alainen. Taulukosta voidaan havaita sama kuin edeltävistä tarkasteluista: alkoholin ja väkivallan yhteys on ilmeinen. Vain ryöstöririkoksissa selvänä teon tehneiden osuus on suurehko. Toisaalta törkeämmässä väkivallassa alkoholin vaikutuksen alaisena teon teh-

neiden osuus on kahden viime vuosikymmenen mittaan ollut kasvussa, vaikakaan ei yhtämittäisessä. Lievemässä pahoinpitelyrikollisuudessa humaladonnaisten rikosten osuus oli tilastoissa korkeimmillaan 1990-luvun lopussa ja on viime vuosina laskenut. Muutosten tulkintaa vaikeuttavat kuitenkin sekä nykytilastoinnin osittainen epäluotettavuus että tilastoinnissa sovellettuihin luokituksiin vuosikymmenen alussa tehdyt muutokset.

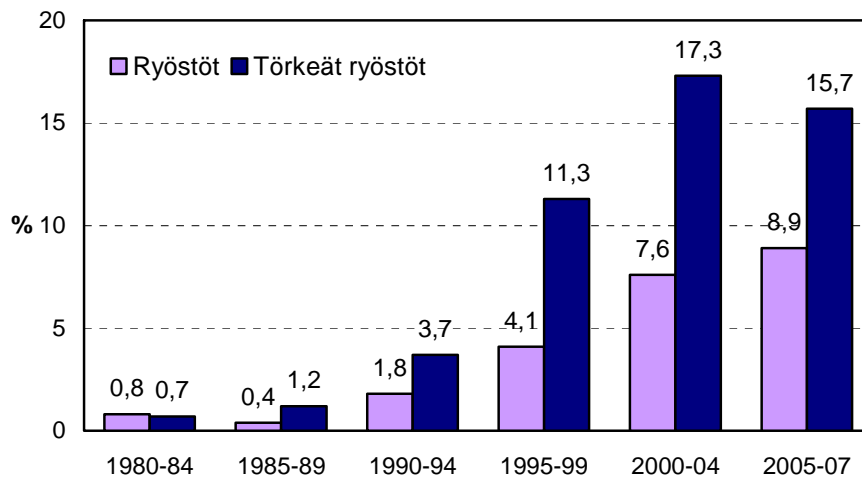
Taulukko 49 Alkoholin ja muun päihteen vaikutuksen alaisina olleita (%) syylliseksi epäillyistä, viisivuotisjaksoittain 1980–2007

		1980–1984	1985–1989	1990–1994	1995–1999	2000–2004	2005–2007
Murha, tappo, surma	Alkoholihumala	68 %	69 %	67 %	75 %	65 %	72 %
	Muu päihde	1 %	1 %	6 %	4 %	7 %	12 %
Murhan, tapon tai surman yritys	Alkoholihumala	70 %	72 %	71 %	78 %	71 %	77 %
	Muu päihde	1 %	1 %	3 %	6 %	7 %	11 %
Pahoinpitelyrikokset	Alkoholihumala	61 %	63 %	60 %	73 %	71 %	64 %
	Muu päihde	0 %	0 %	1 %	1 %	2 %	2 %
Ryöstörikokset	Alkoholihumala	61 %	58 %	52 %	51 %	44 %	47 %
	Muu päihde	1 %	1 %	2 %	5 %	9 %	10 %

Muiden huumaavien aineiden vaikutuksen alaisina rikoksensa tehneiden osuus on kasvanut kaikissa tarkastelluissa tekotyypeissä koko tarkastelujakson.

Törkeämmässä väkivallassa ja ryöstörikoksissa muiden päihteen vaikutuksen alaisena olleiden osuuden kasvu on ollut selvintä. Kaikista selvitetystä ryöstörikoksista joka kymmenes on nykyään tehty muiden päihteen kuin alkoholin tai alkoholin ja muiden päihteen yhteisvaikutuksen alaisena (taulukko 49). Törkeinä ryöstöinä tutkituista teoista nykyään joka kuudes tehdään nykyään muun päihteen kuin alkoholin vaikutuksen alaisena (kuvio 114). Myös henkirikoksista ja henkirikoksen yrityksistä osuus on korkea. Niissä kyse on yleensä alkoholin ja psyykelääkkeiden yhteiskäytöstä.

Helsingissä tehdyissä ryöstörikoksissa 14 prosenttia epäillyistä oli vuosina 2006–2007 huumausaineiden vaikutuksen alaisena. Törkeissä ryöstöissä osuus oli 21 prosenttia. Huumausaineiden rooli pääkaupungin ryöstörikollisuudessa on edelleenkin muuta maata suurempi nimenomaan törkeissä ryöstöissä, mutta ero on viime vuosina pienentynyt (vrt. kuvio 114).

Kuvio 114 Muun päihteen kuin alkoholin (huumeen) vaikutuksen alaisena tekohetkellä olleita, selvitettyihin ryöstörikoksiin syylliseksi epäillyistä 1980–2007, % (sisältää alkoholin ja muun päihteen yhteisvaikutuksen alaisena tehdyt rikokset)

Uhrin ja tekijän päihtymys väkivaltatilanteissa: kansalliset uhritutkimukset

Paitsi, että alkoholihumalassa oleminen näyttää lisäävän väkivaltaisuutta, se näyttää lisäävän myös vaaraa joutua itse väkivallan, ryöstön tai omaisuusrikoksen kohteeksi. Kansallisissa uhritutkimuksissa on selvitetty sitä, miten usein väkivaltatilanteissa tekijä tai uhri tai kumpikin oli alkoholin vaikutuksen alainen. Haastattelutulokset valottavat tilastoitua rikollisuutta laajemmin väkivallan alkoholisidonnaisuutta.

Alkoholin ja väkivallan vahva yhteys näkyy myös uhritutkimuksissa (taulukko 50). Ajanjaksolla 1980–2006 tehdyissä haastatteluissa, väkivallan kohteeksi joutuneista miehistä 73–84 prosenttia ja naisista 50–65 prosenttia mainitsi väkivaltaisesti käyttäytyneen henkilön olleen päihtynyt. Vastaavasti miehistä 31–45 prosenttia ja naisista 12–19 prosenttia kertoi itse olleensa tapahetkellä alkoholin vaikutuksen alainen. Myös uhrin päihtymys väkivaltatilanteissa on siis sängen yleistä, naisilla kuitenkin miehiä harvinaisempaa. Selvää kehityssuuntaa väkivallan alkoholisidonnaisuudessa ei kyselyaineistoissa juuri voi havaita. Todettakoon kuitenkin, että miesuhrien päihtymys on ollut yleisintä kahtena viimeisenä tutkimusvuotena, mutta naisten joutuminen päihtyneenä väkivallan kohteeksi ei ole ainakaan yleistynyt. Toisaalta väkivallan tekijöiden päihtymys on ollut sekä miesten että naisten kokemassa väkival-

lassa hieman harvinaisempaa 2000-luvulla verrattuna vuosiin 1980–1993. Vuonna 2004 toteutettu alkoholin veronalennus ja sitä seurannut alkoholin kulutuksen kasvu ei näytä kyselyaineistojen valossa merkittävästi lisänneen väkivallan alkoholisidonnaisuutta.

Taulukko 50 Uhrin ja tekijän päihtymys uhrin vakavimmassa väkivaltatilanteessa (vakavin tapaus vuoden aikana), 15–74-vuotiaat, vuosina 1980–2006 (%)¹

	1980	1988	1993	1997	2003	2006
<i>Uhrina mies</i>						
Tekijä päihtynyt	83	82	84	73*	78	73
Uhri päihtynyt	31	36*	37	38	45*	40
Molemmat päihtyneitä	29	33*	35	35	42*	37
n	575	559	196	471	423	367

	1980	1988	1993	1997	2003	2006
<i>Uhrina nainen</i>						
Tekijä päihtynyt	65	62	65	55*	50*	53
Uhri päihtynyt	12	16*	19	16	15	15
Molemmat päihtyneitä	11	15*	18	15	13	13
n	398	464	151	414	388	359

Lähde: Kansallisen uhritutkimuksen perusaineistot 1980–2006

Tulkintaa

Jos jokin käyttäytymismuoto, kuten huumeiden käyttö, yleistyy väestössä, on todennäköistä, että se lisääntyy myös väkivaltarikoksia tekevien ryhmässä. Siksi huumeiden vaikutuksen alaisena oleminen tekoheikällä voi yleistyä ilman että väkivallan ja huumausaineiden käytön välillä olisi välttämättä suoraa kausaalivaikutusta. Lisäksi huumeiden käytön yleistymiseen väkivaltarikosten yhteydessä on varmasti osin vaikuttanut myös se, että poliisit ovat 1990-luvun kuluessa harjaantuneet havaitsemaan aikaisempaa paremmin huumeiden käytön (Kinnunen 2001, 18). Huumausaineiden tunnistamisessa käytetyt testit ovat niin ikään aikaa myöten tarkentuneet. Huumeiden alaisena rikoksen tehneiden määrän ja osuuden nousu johtuneen siten osin yksin tehostuneesta tarkailusta ja on siten lähinnä näennäistä.

Huumausaineiden käytön yleistymisen 1990-luvun mittaan on kuitenkin voitu todentaa monesta toisistaan riippumattomasta lähteestä yhtäpitävästi. Huumeiden lisääntyvä mukanaolo väkivaltatilanteissa heijastaa siten myös todellista muutosta (eikä ainoastaan kontrollin tiukentumista) ja liittyy muun

¹ * =ero edelliseen vuoteen tilastollisesti merkitsevä ($p \leq .05$).

muassa laittomien huumemarkkinoiden sisäiseen kontrolliin ja konflikteihin sekä – ryöstöjen osalta – huumeiden käytön rahoittamiseen.

Toisaalta alkoholin läsnäolo väkivaltatilanteissa on edelleen monin verroin yleisempää kuin huumeiden. Kysymys alkoholin ja väkivallan välisestä suhteesta muodostaa oman laajan tutkimusalueen, jota ei tässä tilastokatsauksessa ole mahdollista käydä systemaattisesti läpi. Muutamia seikkoja on kuitenkin syytä tuoda esiin.

Päihtyneinä olleiden väkivaltarikollisten suuri määrä ei välttämättä tarkoita sitä, että päihteiden käytön ja väkivallan välillä valitsisi suora kausaalinen suhde. Vaikka törkeistä väkivaltarikoksista valtaosa tehdään alkoholin vaikutuksen alaisena ja humalatilat rikosten yhteydessä ovat yleensä syviä, rikoksiin eivät syyllisty kaikki humalaiset. Törkeisiin väkivaltarikoksiin syyllistyvien henkilöiden tausta poikkeaa siinä määrin keskivertoväestöstä, ettei heidän väkivaltaisuuttaan ja tekojaan voida selittää yksin alkoholista ja päihtymisestä käsin.

Toisaalta se, että 80 prosenttia henkirikoksista tehdään päihtyneenä, viittaa vahvasti siihen, että humalahakuinen alkoholin käyttö lisää väkivaltaisten konfliktien todennäköisyyttä. Tutkimuksissa on saatu vahvoja viitteitä siitä, että alkoholi vaikuttaa suoraan väkivaltaiseen käyttäytymiseen, joskin vaikutukset eri yksilöillä ja eri kulttuureissa ovat erityyppisiä. Alkoholin ja väkivallan yhdistäviksi psyko-fysiologiseksi mekanismeiksi on arvioitu ainakin seuraavia mekanismeja: alkoholin estoja heikentävää vaikutusta; alkoholin aivoja stimuloivaa ja väkivaltaisia reaktioita vahvistavaa vaikutusta; alkoholin keskittymiskykyä heikentävää vaikutusta; sitä, että alkoholipäihtymys haittaa sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintaa ja voi hidastaa reagointeja johtaen ”väärään osoitteeseen” kohdistuviin väkivaltaisiin toimiin (displaced aggression). On myös esitetty, että eräissä kulttuureissa humalatile tekee väkivaltaisen käyttäytymisen sosiaalisesti hyväksytyksi tai jopa odotetuksi.¹

Humala ei aiheuta väkivaltaisuutta kaikissa ihmisissä, vaan vain suhteellisen pienessä ryhmässä. Eräät aivojen aineenvaihduntaa koskevat tutkimustulokset voivat osin selittää tätä ongelmaa. Vaikuttaisi nimittäin siltä, että miehillä, joilla serotoniinin taso on poikkeuksellisen alhainen, on taipumus sekä impulsiiviseen aggressiivisuuteen erityisesti humalassa että alkoholismiin. Taipumus heijastaa perinnöllistä alttiutta, mutta sen puhkeamiseen näyttäisivät vaikuttavan myös lapsena koetut ja omaksutut väkivaltaiset käyttäytymismallit

¹ Jotkut kriminologit ovat kritisoineet alkoholin nostamista rikollisuuden suoraksi selittäjäksi ja viitanneet siihen, että jokin kolmas tekijä, kuten esimerkiksi yksilön alhainen itsekontrolli, voi aiheuttaa alkoholin käytön ja rikollisuuden välisen korrelaation (Gottfredson & Hirschi 1990).

(Heilig 1996, 8–12). Millaiset alkoholin ja väkivaltarikollisuuden väliset yhteydet ovatkin, on syytä painottaa sitä, että alkoholi ja alkoholin kulutuksen taso on vain yksi monista väkivaltarikollisuuteen vaikuttavista tekijöistä.

Yhteenveto

Alkoholin tai muun päihteen (lähinnä huumeiden) vaikutuksen alaisena väkivaltarikoksen tekohetkellä olleiden määrästä ja osuudesta voidaan todeta seuraavaa:

- Viime vuosina 80 % henkirikoksista ja noin 70 % pahoinpitelyrikoksista on tehty alkoholin vaikutuksen alaisena.
- Henkirikoksista 20 % ja pahoinpitelyrikoksista noin 2 % tehdään huumeiden tai alkoholin ja psyykelääkkeiden yhteisvaikutuksen alaisena.
- Huumausaineiden vaikutuksen alaisena tehtyjen tekojen määrä ja osuus kaikista tilastoiduista väkivaltarikoksista lisääntyi 1990-luvulla tuntuvas-
ti. Voimakkainta kasvu oli ryöstörikollisuudessa. Kuluvalle vuosikym-
menellä kasvu on pysähtynyt.
- Alkoholin läsnäolo väkivaltatilanteissa on edelleen monin verroin yleisempää kuin huumeiden. Tämä koskee myös ryöstörikollisuutta.
- Väestöhaastattelujen mukaan on sangen yleistä, että myös uhri oli päihtynyt väkivaltatilanteessa.
- Vuonna 2004 toteutettu alkoholin veronalennus ja sitä seurannut alkoholin kulutuksen kasvu ei näytä merkittävästi lisänneen väkivallan alkoholisidonnaisuutta.